

УДК 81'255.4 (045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/20.167456>**Олена ПАВЛЕНКО,***orcid.org/0000-0002-3747-4651*доктор філологічних наук, професор
кафедри англійської філологіїМаріупольського державного університету
(Маріуполь, Україна) *h.pavlenko@mdu.in.ua***ФЕНОМЕН ШІСТДЕСЯТНИЦТВА: РЕЦЕПЦІЯ Й ОСМИСЛЕННЯ
ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОЮ НАУКОВОЮ ТРАДИЦІЄЮ**

У статті визначено філософсько-естетичні передумови функціонування явища шістдесятництва в українському літературному процесі другої половини ХХ століття, висвітлено роль художнього перекладу в літературно-критичному дискурсі зазначеної доби, окреслено новий рівень його осмислення як творчого імпульсу в національній літературі. Через комплекс естетико-образних координат окреслено основні індекси ідентифікації українських перекладачів-шістдесятників, простежено еволюцію їхньої художньої свідомості.

Ключові слова: шістдесятництво, художньо-етичне явище, естетична свідомість, перекладачі-шістдесятники, естетичний код оригіналу.

Olena PAVLENKO,*orcid.org/0000-0002-3747-4651*

Doctor of Philological Sciences, Full Professor

English Philology Chair

Mariupol State University

(Mariupol, Ukraine) *h.pavlenko@mdu.in.ua***THE PHENOMENON OF THE SIXTIES: RECEPTION
AND ASSESSMENT IN SCIENTIFIC TRANSLATION TRADITION**

The article highlights the philosophical and aesthetic preconditions for the functioning of the phenomenon of the sixties in the Ukrainian literary process in the late 20th century as well as defines the role of literary translation in the literary-critical discourse of the above mentioned period, and a new level of its interpretation as a creative impulse in national literature. The 1960s remain the defining decade for political, social and cultural life of Ukraine marked by a rapid increase both in hidden and unmasked opposition to the Soviet regime. The prognosis for liberty and social freedoms came to be broader, thus covering the scope of reorganization to all forms of social life as well as demanded a high degree of social equality. Seen in this light, the frame of reference has to be attributed to the literary generation of the 1960s, commonly recognized as "shistdesyatnyky", a group of educated people (writers, poets, translators and filmmakers) who intended to renovate the traditions of classic pre-revolution intelligentsia focusing on the concepts of spiritual independence, social and political disaffection, moral and aesthetic norms and ideals. As the crucial point in political and cultural life of Ukraine, the period in question came to be the platform for global explosion in Ukrainian translations.

Among the ones who announced radically new visions and approaches to the art of translation and interpretation, in particular, demonstrating the ability to adapt to different styles and cultures, and thus placing the Ukrainian translation on a new stage of its development, were Mykola Lukash, Hrigory Kochur, Anatol Perapadya, Rostislav Dotsenko, Yury Lisnyak, Dmytro Palamarchuk, Mykola Dmytrenko, Volodymir Mytrophanov and others. Their key assumption was to prove that their mission in the Ukrainian cultural process came to provide a common base of values for the target reader to share and respect. Their philosophical considerations and literary argumentations contributed greatly not only to the reinforcement of Ukrainian translation tradition but also proved to be a certain breakthrough that manifested a revival of Ukrainian translations as well as opened the prospects for their worldwide recognition.

Key words: sixties, artistic and ethical phenomenon, aesthetic consciousness, translators of the sixties, aesthetic code of the original.

Постановка проблеми. Сучасні літературознавчі студії надають вирішального значення дослідженню художнього перекладу як складного міжлітературного феномена, важливого чинника літературних взаємозв'язків. Показовим також є й те, що увага до перекладної літератури зосереджується на її осмисленні в ком-

паративному аспекті, констатуючи при цьому помітне зміщення акцентів із суто перекладознавчої проблематики на читача, літературореципієнта, осмислення перекладу на рівні його типологічних ознак і «сутнісних сенсів», що виявляються в креативних і рецептивних аспектах.

Відкритою для подальших наукових дискусій залишається проблема висвітлення діалогічної природи художнього перекладу як багатопланової концентрованої форми словесного мистецтва. При цьому концептуальною домінантою дослідження є категорія часу – друга половина ХХ століття – період, коли художньо-естетична практика українських перекладачів стала частиною глобальної теоретико-методологічної трансформації, спричиненої кризою світогляду доби, яка в соціокультурному просторі українського суспільства пов'язана з шістдесятництвом. Актуальним у зв'язку з цим є визначення в багатозначному контексті художнього перекладу – іманентному і позалітературному – характерологічних постатей, які, перебуваючи в рамках константної проблематичності епохи, відкрили читачеві заборонені раніше міжлітературні кордони.

Аналіз досліджень. Про зацікавленість заявленою проблемою свідчать численні розвідки вітчизняних дослідників (Т. Гундорова, А. Дністровий, М. Ільницький, Н. Зборовська, Ю. Ковалів, Р. Корогодський, В. Моренець, М. Наєнко, О. Пахльовська, Л. Тарнашинська та ін.), у яких, попри полісистемність репрезентації явища шістдесятництва, визначено цілком відмінну систему його творчих критеріїв і координат, сформованих в українській культурі, відмінних за валоративним і ментальним наповненням світоглядних і художніх практик. Стрімке зростання наукового інтересу до питань, пов'язаних із дослідженням шістдесятництва, підтверджується виходом у світ нових монографій, дисертацій, навчальних посібників (О. Бажан, Б. Захаров, Г. Касьянов, Р. Корогодський, В. Литвин, А. Русначенко, О. Шевчук та ін.).

Мета статті полягає в системному дослідженні явища шістдесятництва відповідно до сформованих та узагальнених сучасною гуманітаристикою тенденцій його становлення й розвитку, обґрунтуванні методологічної перспективи осмислення цього феномена перекладознавчою науковою традицією. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: 1) з'ясувати філософсько-естетичні передумови функціонування явища шістдесятництва в українському літературному процесі другої половини ХХ століття; 2) висвітлити роль перекладів у літературно-критичному дискурсі зазначеної доби; 3) простежити еволюцію художньої свідомості перекладачів-шістдесятників і визначити основні індекси їх ідентифікації.

Виклад основного матеріалу. Висвітлення іманентної сутності шістдесятництва здійснюється через з'ясування причин його виникнення,

серед яких чи не найголовнішими є політико-ідеологічні, соціокультурні та етико-художні явища. Як *художньо-етичне* явище, що включає у свій арсенал різні мистецькі напрями (художню літературу, мистецтво перекладу, музику, образотворче мистецтво тощо), шістдесятництво становило новий етап модернізму, що «ставило його репрезентантів перед необхідністю поєднати етичний та естетичний вибір» (Наєнко, 2001: 353), і рівновага/нерівновага цих світоглядних домінант і визначала як сутнісний статус письменника в цьому явищі, здатного тією чи тією мірою модернізувати літературу, так і його місце в тогочасному літературному процесі. Оскільки модернізм щодо мистецьких явищ не тільки встановлює хронологічні межі свого існування, а і є «ідеологічною дефініцією в тому сенсі, що «-ізм» передбачає програму неодмінних змін та ідею реформ» (Encyclopedia of Literary Translation, 2000: 202), можна говорити про певні парадигмальні переакцентації в культурно-естетичному просторі доби другої половини ХХ століття. Саме шістдесятники пропонували свою мистецьку концепцію, яка апелювала до національної ідеології, «поміркованого модернізму й поміркованого формалізму, а також органічності національної культури» (Гундорова, 2005: 15).

Органічне «входження» шістдесятників у систему своєї доби спричинилося до актуалізації ними національних домінант, що знайшли віддзеркалення в формуванні світоглядних та етико-художніх практик. Як такі, що формувалися <...> «в русі оновлення й відродження української культурно-національної традиції», вони й досі набувають <...> «високої організаційної окресленості» (Павленко, 2013: 175). Це пояснюється прагненням представників української інтелігенції 1960-х років уфондувати людське буття на національних і загальнолюдських морально-етичних засадах. Інакше кажучи, <...> «стан нестійкої рівноваги посталінської особистості, <...> відкритої (на рівні свідомості) до певних змін» (Чижевський, 2005: 375), шістдесятники намагалися довести до онтологічної стійкості, демонструючи своєю творчістю і громадянською позицією, що «рівновага особистості» має у своїй основі національний імператив.

Дослідження явища шістдесятництва з погляду художньо-стильових домінант неодмінно асоціюється з проблемою визначення меж такого фактичного «одержавлення» концептуальних засад естетичного, творчого пошуку його репрезентантів. Відома теза, що творчість шістдесятників продемонструвала компроміс із соціалістичною

політикою, потребує уточнення, з огляду на можливість реструктуризації наявних інтерпретацій. За твердженням В. Моренця, шістдесятники хоча й залишилися «останнім пишним, дико заплідненим цвітом на виснаженому дереві соціалістичної естетики», все ж «корінням, основами художнього мислення вони сиділи в соцреалістичному ґрунті» (Моренець, 1997: 14). Контroversійною в цьому контексті постає теза М. Наєнка, згідно з якою «домінанту шістдесятництва можна визначити лише в контексті космосу світової літератури», і домінанта ця має бути «насамперед естетичною, а не ідеологічною, хоча й зв'язку з ідеологією не втрачала» (Наєнко, 2001: 358). За О. Пахльовською, «етична революція» відбулася завдяки тому «прориву» в естетичну свідомість читача, що його здійснили самі шістдесятники, «відновивши естетичний код літератури Розстріляного Відродження й запліднивши цю естетичну свідомість імпульсами західної естетичної думки та інноваціями західної поетики» (Пахльовська, 2000: 58).

Вихід на мистецьку арену нової генерації перекладачів – Р. Доценка, М. Дмитренко, Г. Кочура, Ю. Лісняка, М. Лукаша, В. Митрофанова, Д. Паламарчука, А. Перепаді, Є. Поповича, О. Сенюк, В. Шовкуна та ін. – справді непроминальне явище, що стало надбанням соціального інтелекту суспільства, складником його художньо-естетичного й соціокультурного досвіду, міцною засадничою базою для утвердження й розвитку української перекладознавчої думки. «Живий досвід» перекладачів, спалах творчої діяльності яких припав на 60–90-ті роки минулого століття, є амбівалентним за своєю сутністю, оскільки постає як сприйняття художньої дійсності й водночас як активність, «вільне шукання» істини, необхідність «поєднати етичний та естетичний вибір» (Тарнашинська, 2013: 13). Прикладом цього є топологія життєвого і творчого шляху Р. Доценка, Г. Кочура, Ю. Лісняка, М. Лукаша, Д. Паламарчука, Є. Поповича, О. Сенюк: їхня активна громадянська позиція, що виходила далеко за межі суто перекладацької творчості, набула статусу життєорієнтаційної функції.

Доречним у зв'язку з цим постає відстеження співвіднесеності їхніх постатей із літературним поколінням шістдесятників, зважаючи на те що «тільки тих, хто спромігся на *вчинок як вольовий акт – акт вибору*, – сучасна суспільна свідомість ідентифікує поняттям шістдесятники» (Тарнашинська, 2013: 604). Їхнє місце в соціоестетичній градації цього явища зумовлене ступенем суспільно-ідеологічної заангажованості: 1) його типові активні представники – ті, які,

попри численні арешти, заслання й ув'язнення, звільнилися від конформізму й були здатні руйнувати «ціннісні» канони соціальних регулятивів і норм тоталітарної системи (Р. Доценка, Г. Кочур, М. Лукаш); 2) «помірковані неконформісти» (Ю. Лісняк, Д. Паламарчук, А. Перепада, Є. Попович, О. Сенюк), які виступили новаторами на перекладацькій ниві, відстоюючи власні естетичні позиції (вибір творів для перекладу, пошук нових засобів слово- й образотворення); 3) усі інші, які творили в царині «високого мистецтва» (К. Чуковський) і тільки за віковим цензом належали до явища шістдесятництва, навіть свідомо не зараховуючи себе до останнього (М. Дмитренко, О. Жомнір, В. Корнієнко, І. Корунець, В. Митрофанов, О. Мокровольський та ін.). Проте така лінія розмежування між етичним та естетичним вибором, що визначає місце перекладацьких персоналій у запропонованій типології, не може бути зведена до абсолютизації, адже в кожному окремому випадку вектор аксіологічних і художніх шукань його репрезентантів має свої особливості й індивідуальне значення.

Тож можна безспідставно стверджувати, що українські перекладачі становили справжню духовну еліту нації, символом якої є творчий доробок Г. Кочура – унікальне явище в українській культурі, її своєрідне послання в нове тисячоліття (Pavlenko, 2014: 23), М. Лукаша, Р. Доценка. Внутрішня незалежність перекладачів цього покоління давала їм змогу зберігати суверенність індивідуального «Я», що корелює з концепцією перебудови наявних суспільних норм (трактування мистецтва «як відображення дійсності»). Їхня художня свідомість формувалась через комплекс естетико-образних координат, рівень уявлень про світ, творчих інтенцій, зумовлених динамікою їхнього художнього мислення. Це, *по-перше*, пов'язане з відчуттям внутрішньої свободи, що розкривається через індивідуальне авторське самовираження та визначається етичними й художніми настановами (ідеалами, колом власних зацікавлень, соціокультурною детермінантою досвіду тощо). *По-друге*, переклад як «медіальний зв'язок» «між літературою і націєтворенням» (М. Стріха) розширює межі авторської свідомості перекладача, трансформуючи її в більш загальну площину художньої свідомості, яка збагачує її новими смислами через «форми наративного розгортання національного змісту» (Гундорова, 1997: 233).

Вербалізована ними ідея про переклад як «поле боротьби» (Ю. Лісняк) за відродження нації через мобілізацію потенційних ресурсів своєї мови, її

«духовну квінтесенцію» (Р. Доценко) відкрито суперечила єдино прийнятому радянською наукою підходу до художнього перекладу, сутність якого полягала в порівнянні лінгвостилістичної структури оригіналу та його іншомовного відповідника, що загалом зводилось до паралельного функціонування в мові-адресаті та мові-реципієнті окремих (дозволених цензурою – О. П.) пластів лексичних і синтаксичних одиниць. З-поміж укладених ними естетичних програм можна хіба назвати таку, яка радше є естетичною орієнтацією, що її окреслив Р. Доценко в доповіді на засіданні Ради художнього перекладу: «Питання моральної відповідальності за створений переклад неодмінно повинно бути нерозривним з митцем, і <...> засадничою тезою тут виступає те, що над усе потрібне перекладачеві органічне знання живої, а не тільки «словникової» мови, потрібне почуття міри і такту, почуття відповідальності за слово, оскільки <...> де починається переклад, там філології зась» (Доценко, 1969: 191). Тому досить промовистою була рішуча позиція Ю. Лісняка щодо націленості митця на пошук власного «перекладацького почерку»: «Ми, перекладачі, повинні шукати, знаходити нові, свіжі образотворчі засоби, <...> щоб відтворювати все мовностилістичне багатство шедевр чужої літератури» (Ю. Лісняк).

Оскільки тогочасні об'єктивні ідеологічні обставини зумовили використання вітчизняними теоретиками художнього перекладу у своїх студіях і програмах єдино прийнятого підходу, основу якого становив реалістичний метод з ключовою тезою про ототожнення ідеї повноцінного, еквівалентного перекладу, включення в український культурний контекст перекладів з інших

мов набувало особливої актуалізації, і перекладацька практика українських майстрів слова відігравала в цьому процесі найсуттєвішу роль. Освоєння ними англійських творів усесвітньо відомих митців слова: В. Фолкнера, Ч. Діккенса, Е. По, А. Конан Дойла, М. Твена, О. Уайльда, Дж. Голсуорсі та інших авторів – є одним із найважливіших чинників становлення української перекладознавчої думки. Це насамперед визначається сповіданням принципу гармонійного перекладу, наскрізною ідеєю якого є розуміння перекладацької творчості як способу оновлення естетичного коду оригіналу, його художньої рекреативності, зумовленої максимальним проникненням у текст оригіналу з його подальшою проекцією на текст цільової культури.

Висновки. Отже, ефект резонансу, створений шістдесятниками, висвітлив ті базові поняття, настанови й орієнтації, які не тільки віддзеркалювали стиль мислення епохи, а й значною мірою визначали художньо-тематичний і жанрово-стильовий спектр української літератури наступних десятиліть. Їхні морально-естетичні пошуки в царині художнього слова несли через нього потужну сугестивну енергетику української ментальності. Саме це шістдесятництво – «високе, елітарне, мистецьке – десубстантивувало народо-, націєцентричність» (Дністровий, 2001: 18–20) української творчості, започаткувавши традицію активного залучення унікальних здобутків світової культури у вітчизняний літературний контекст. Перспективою подальших досліджень убачаємо вивчення питань, пов'язаних зі змінами жанрово-стильової системи, яка б виводила літературу зазначеного періоду поза межі напрацьованої художньо-естетичної традиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. Київ: Критика, 2005. 324 с.
2. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Львів: Центр гуманітарних досліджень Львівського державного університету ім. І. Я. Франка, 1997. 297 с.
3. Дністровий А. «Шістдесятники» – «дев'ятдесятники»: тяглість, розриви, конфронтація? Критика. 2001. Ч. 10 (48). С. 18–20.
4. Доценко Р. Клопоти перекладацькі: [Про недоліки в критиці видав.-переклад. діяльності]. Вітчизна. 1969. № 7. С. 188–193.
5. Лісняк Ю. Праця перекладача: рукопис. Із домашнього архіву дружини Ю. Лісняка Галини Лозинської. 7 с.
6. Моренець В. П. Слово, що випало з мовчання філософів. Григорів М. Сади Марії. Київ: Світовид, 1997. С. 5–33.
7. Наєнко М. Історія українського літературознавства. Київ: Академія, 2001. 360 с.
8. Павленко О. Г. Художній переклад як складова літературного шістдесятництва. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Філологічні науки»: зб. наук. пр. / за ред. В. Д. Будака, М. І. Майстренко. Миколаїв: Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського, 2013. Вип. 4.11 (90). С. 173–177.
9. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту. Сучасність. 2000. Ч. 4. С. 65–84.
10. Тарнашинська Л. Сюжет Доби: дискурс шістдесятництва в українській літературі ХХ століття. Київ: Академперіодика, 2013. 678 с.

11. Чижевський Д. Філософські твори: у 4 т. / заг. ред. В. Лісового. Київ: Смолоскип, 2005. Т. 3. 456 с.
12. Encyclopedia of Literary Translation into English: In 2 vol. / ed. O. Classe. Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 2000. Vol. 1. 1717 p.
13. Pavlenko O. The Ukrainian Translation Heritage of the 60s: Back from the Shadows. The Advanced Science Journal. 2014. C. 22–31.

REFERENCES

1. Hundorova T. Pisliachornobylska biblioteka: Ukrainskyi literaturnyi postmodern [Pisliachornobyl Library: Ukrainian Literary Postmodern]. Kyiv : Krytyka, 2005. 324 p. [in Ukrainian]
2. Hundorova T. Prolavlennia slova. Dyskursiia rannoho ukrainskoho modernizmu. Postmoderna interpretatsiia [The Word Manifestation. The Discourse of Early Ukrainian Modernism. Postmodern Interpretation]. Lviv : The Centre for the Humanities of the Ivan Franko National University in Lviv, 1997. 297 p. [in Ukrainian]
3. Dnistrovyi A. «Shistdesiatnyky» – «deviatdesiatnyky»: tiahlist, rozryvy, konfrontatsiia? [“Sixties” – “Nineties”: Continuity, Discontinuities, Confrontation]. Krytyka. 2001. P. 10 (48). pp. 18–20 [in Ukrainian]
4. Dotsenko R. Klopoty perekladatski: [Pro nedoliky v krytytsi vydav.-pereklad. diialnosti] [Problems of Translation]. Vitchyzna. 1969. № 7. pp. 188–193 [in Ukrainian]
5. Lisniak Yu. Pratsia perekladacha. [The Translator’s Work]. From the personal archive of of Y. Lisnyak’s wife Galina Lozynska. 7 p. [in Ukrainian]
6. Morenets V. P. Slovo, shcho vypalo z movchannia filosofiv [The Word Falling From the Silence of the Philosophers]. Hryhoriv M. Sady Marii [Maria’s Gardens]. Kyiv : Svitovydy, 1997. pp. 5–33 [in Ukrainian]
7. Naienko M. Istoriiia ukrainskoho literaturoznavstva [The History of Ukrainian Literature Studies]. Kyiv : Akademiia, 2001. 360 p. [in Ukrainian]
8. Pavlenko O. H. Khudozhnii pereklad yak skladova literaturnoho shistdesiatnytstva [Artistic Translation As a Fragment of the Literary Sixties]. The Scientific Bulletin of Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University. Series: Philology / za red. V. D. Budaka, M. I. Maistrenko. Mykolaiv : Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University, 2013. No. 4.11 (90). pp. 173–177 [in Ukrainian]
9. Pakhlovska O. Ukrainski shistdesiatnyky: filosofii buntu [The Ukrainian Sixties: The Philosophy of the Rebellion]. Suchasnist. 2000. P. 4. pp. 65–84 [in Ukrainian]
10. Tarnashynska L. Siuzhet Doby: dyskurs shistdesiatnytstva v ukrainskii literaturi XX stolittia [The Epochal Events: Discourse of the Sixties in the Ukrainian Literature of the Twentieth Century]. Kyiv : Akadempriodyka, 2013. 678 p. [in Ukrainian]
11. Chyzhevskiy D. Filosofski tvory : u 4 t. [Philosophical Works: 4 Vol.] / ed. V. Lisovoho. Kyiv : Smoloskyp, 2005. V. 3. 456 p. [in Ukrainian]
12. Encyclopedia of Literary Translation into English : In 2 vol. / ed. O. Classe. Chicago : Fitzroy Dearborn Publishers, 2000. Vol. 1. 1717 p.
13. Pavlenko O. The Ukrainian Translation Heritage of the 60s: Back from the Shadows. The Advanced Science Journal. 2014. C. 22–31.